

Л. І. ГРИНИК

Лілія Ігорівна Гриник, аспірант юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

РОЗІРВАННЯ КРЕДИТНОГО ДОГОВОРУ ТА ВИЗНАННЯ ЙОГО НЕДІЙСНИМ: ПРАВОВІ НАСЛІДКИ

При виконанні кредитних договорів на практиці часто виникають проблеми, тому сторони заявляють вимоги до суду про розірвання таких кредитних договорів або визнання їх недійсними. Оскільки розірвання договору і визнання його недійсним тягнуть за собою різні правові наслідки, змішування цих понять не лише не виправдано теоретично, а й може призвести до істотних помилок на практиці. Трапляються випадки, коли замість вимоги про розірвання договору позивач вимагає від суду визнати договір недійсним і навпаки. Тому проблема розмежування визнання договору недійсним і розірвання договору має велике практичне значення.

Теоретичну основу для написання статті становлять праці таких науковців, як: М. В. Андріанов, С. М. Андросов, А. М. Блащук, Т. В. Боднар, О. С. Бородовський, В. І. Жеков, О. О. Кот, В. І. Крат, С. М. Лепех, Д. О. Мальцев, О. І. Міхно, В. Г. Ольха, Л. П. Оплячко, Р. Б. Прилуцький, Н. М. Процьків, Я. М. Романюк та інші.

Відтак, метою даної статті є дослідження підстав та правових наслідків розірвання кредитного договору та визнання його недійсним.

Відповідно до чинного законодавства форма угоди про розірвання договору має бути ідентичною формі договору, який розривають. Так як кредитний договір укладається в письмовій формі (ст. 1055 ЦК України), то і форма розірвання кредитного договору має бути письмовою. Кредитний договір, який укладений з недодержанням письмової форми, є нікчемним. Нікчемним правочином є правочин, недійсність якого встановлена законом. Визнання такого правочину недійсним судом не вимагається (ч. 2 ст. 215 ЦК України). **Недійсний правочин не створює юридичних наслідків, крім тих, що пов'язані з його недійсністю.** У разі недійсності правочину кожна із сторін зобов'язана повернути другій стороні в натурі все, що вона одержала на виконання цього правочину, а в разі неможливості такого повернення, зокрема тоді, коли одержане полягає в користуванні майном, виконаній роботі, наданій послугі, – відшкодувати вартість того, що одержано, за цінами, які існують на момент відшкодування. Якщо у зв'язку із вчиненням недійсного правочину другій стороні або третій особі завдано збитків та моральної шкоди, вони підлягають відшкодуванню винною стороною (ч. 1, 2 ст. 216 ЦК України). Правові наслідки, передбачені ч. 1 та ч. 2 ст. 216 ЦК України, застосовуються, якщо законом не встановлені особливі умови їх застосування або особливі правові наслідки окремих видів недійсних правочинів. Варто зауважити, що згідно зі ст. 217 ЦК України недійсність окремої частини правочину не має наслідком недійсності інших його частин і правочину в цілому, якщо можна припустити, що правочин був би вчинений і без включення до нього недійсної частини. Правові наслідки недійсності нікчемного правочину, які встановлені законом, не можуть змінюватися за домовленістю сторін. Вимога про застосування наслідків недійсності нікчемного правочину може бути пред'явлена будь-якою заінтересованою особою. Суд може застосувати наслідки недійсності нікчемного правочину з власної ініціативи (ч. 4, 5 ст. 216 ЦК України).

Так як кредитний договір є двостороннім правочином, і щодо його дійсності закон вимагає при укладенні кредитного договору дотримання письмової форми, то **правовими наслідками недотримання такої форми будуть застосовуватися положення ст. 218 ЦК України.** Відповідно до якої недодержання сторонами письмової форми правочину, яка встановлена законом, не має наслідком його недійсність, крім випадків, встановлених законом. Заперечення однією із сторін факту вчинення правочину або оспорування окремих його частин може доводитися письмовими доказами, засобами аудіо-, відеозапису та іншими доказами. Рішення суду не може ґрунтуватися на свідченнях свідків. Якщо правочин, для якого законом встановлена його недійсність у разі недодержання вимоги щодо письмової форми, укладений усно і одна із сторін вчинила дію, а друга сторона підтвердила її вчинення, зокрема шляхом прийняття виконання, такий правочин у разі спору може бути визнаний судом дійсним.

Підставою для визнання правочину недійсним є недодержання в момент вчинення правочину стороною (сторонами) вимог, які встановлені ч.ч. 1, 3, 5, 6 ст. 203 ЦК України, а саме:

- відповідно до ч. 1 ст. 203 ЦК України: зміст правочину не може суперечити ЦК України, іншим актам цивільного законодавства, а також інтересам держави і суспільства, його моральним засадам;
- відповідно до ч. 3 ст. 203 ЦК України: волевиявлення учасника правочину має бути вільним і відповідати його внутрішній волі;
- відповідно до ч. 5 ст. 203 ЦК України: правочин має бути спрямований на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним;

– відповідно до ч. 6 ст. 203 ЦК України: правочин, що вчиняється батьками (усиновлювачами), не може суперечити правам та інтересам їхніх малолітніх, неповнолітніх чи непрацездатних дітей.

Згідно зі ст. 236 ЦК України правочин, визнаний судом недійсним, є недійсним з моменту його вчинення. Зі змісту п. 8 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 9 від 06.11.2009 р. «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними»¹ вбачається, що не є укладеними правочини (договори), у яких відсутні встановлені законодавством умови, необхідні для їх укладення (відсутня згода за всіма істотними умовами договору; не отримано акцепт стороною, що направила оферту; не передано майно, якщо відповідно до законодавства для вчинення правочину потрібна його передача тощо). Відповідно до п. 14 Постанови пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ № 5 від 30 березня 2012 р. «Про практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів, що виникають із кредитних правовідносин»² при вирішенні спорів про визнання кредитного договору недійсним суди мають враховувати вимоги, додержання яких є необхідним для чинності правочину, зокрема ЦК (ст.ст. 215, 1048–1052, 1054–1055), ст.ст. 18–19 Закону України «Про захист прав споживачів». Кредитний договір обов'язково має укладатись у письмовій формі (ст. 1055 ЦК); недодержання письмової форми тягне його нікчемність та не створює юридичних наслідків, крім тих, що пов'язані з його нікчемністю. Згідно з роз'ясненнями постанови Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 р. № 9 «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними», суди повинні розмежовувати кредитний договір, який є недійсним у силу закону (нікчемний) або може бути визнаний таким у судовому порядку (оспорюваний) з підстав, встановлених ч.1 ст. 215 ЦК, та кредитний договір, який є неукладеним (не відбувся), що не може бути визнаний недійсним, зокрема, у випадку, коли сторони в належній формі не досягли згоди щодо хоча б з однієї його істотної умови або зміст яких неможливо встановити виходячи з норм чинного законодавства (ст.ст. 536, 638, 1056-1 ЦК).

Вимога про застосування наслідків недійсності правочину може бути заявлена як одночасно з вимогою про визнання оспорюваного правочину недійсним, так і у вигляді самостійної вимоги в разі нікчемності правочину та наявності рішення суду про визнання правочину недійсним. **Наслідком визнання правочину (договору) недійсним не може бути його розірвання, оскільки це взаємовиключні вимоги.** Відповідно до ст.ст.215 та 216 ЦК вимога про визнання оспорюваного правочину недійсним та про застосування наслідків його недійсності, а також вимога про застосування наслідків недійсності нікчемного правочину може бути заявлена як однією зі сторін правочину, так і іншою заінтересованою особою, права та законні інтереси якої порушено вчиненням правочину. У разі якщо під час розгляду спору про визнання правочину недійсним як оспорюваного та застосування наслідків його недійсності буде встановлено наявність підстав, передбачених законодавством, вважати такий правочин нікчемним, суд, вказуючи про нікчемність такого правочину, одночасно застосовує наслідки недійсності нікчемного правочину.

Відповідно до п. 1. ст. 230 ЦК України, якщо одна із сторін правочину навмисно ввела другу сторону в оману щодо обставин, які мають істотне значення (ч.1 ст. 229 ЦК), такий правочин визнається судом недійсним. Згідно п. 2. ст. 230 ЦК України, сторона, яка застосувала обман, зобов'язана відшкодувати другій стороні збитки у подвійному розмірі та моральну шкоду, що завдані у зв'язку з вчиненням цього правочину. Якщо зміст правочину суперечить чисельним нормам законодавства України, то його можна визнати також недійсним. Згідно п. 3.6. Правил надання банками України інформації споживачу про умови кредитування та сукупну вартість кредиту, затвердженим постановою НБУ від 10.05.2007, № 168, «Банки не мають права встановлювати платежі, які споживач має сплатити на користь банку за дії, які банк здійснює на власну користь (ведення справи, договору, облік заборгованості споживача тощо), або за дії, які споживач здійснює на користь банку (прийняття платежу від споживача тощо) або що їх вчиняє банк або споживач з метою встановлення, зміни або припинення правовідносин (укладення кредитного договору, внесення до нього змін, прийняття повідомлення споживача про відкликання згоди на укладення кредитного договору тощо)»³. Умова договору про те, що кредитор має право в односторонньому порядку на власний розсуд без згоди позичальника змінити процентну ставку за кредитом, може бути підставою для визнання її недійсною. Умова банку про надання особі права за власним бажанням будь-коли змінювати відсоткову ставку, а клієнт не має права відмовитися, суперечить вимогам чинного законодавства.

Відповідно до ст. 35 Закону України «Про Національний банк України» гривня (банкноти і монети), як національна валюта є єдиним законним платіжним засобом на території України, який приймається усіма фізичними і юридичними особами без будь-яких обмежень на всій території України за всіма видами платежів, а також для зарахування на рахунки, вклади, акредитиви та для переказів. Надання банком позичальникові грошових коштів (кредиту) та проведення позивачем дій відносно виконання своїх обов'язків в іноземній валюті (в тому числі, оплата процентів за користування кредитом, різного роду комісій) за своєю правовою природою є валютною операцією. Статтею 5 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю»⁴ передбачено, що валютні операції проводяться на підставі відповідної ліцензії Національного банку України, а також зазначено, що на здійснення валютних операцій Національний Банк України видає генеральні та індивідуальні ліцензії. Згідно із п.п. в), г) ч. 4 ст. 5 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» індивідуальної ліцензії потребують, в тому числі, операції щодо використання іноземної валюти на території України як засобу платежу або як застави. Таким чином, враховуючи вищевикладене, надання та одержання кредиту в іноземній валюті, використання іноземної валюти, як засобу платежу можливо при дотриманні суб'єктами госпо-

дарських відносин імперативних вимог законодавства, щодо одержання відповідної індивідуальної ліцензії. Стаття 227 ЦК України встановлює, що правочин юридичної особи, вчинений нею без відповідного дозволу (ліцензії), може бути визнаний судом недійсним. Надання кредиту у іноземній валюті також може призвести до того, що позивач перебуває у відверто дискримінаційному становищі відносно відповідача.

Отже, у випадку визнання недійсним кредитного договору суд за заявою сторони в обов'язковому порядку застосовує наслідки недійсності правочину, передбачені ч. 1 ст. 216 Цивільного кодексу України, та визначає грошову суму, яка має бути повернута кредитодавцю. Якщо буде визнаний недійсним кредитний договір, у якому виконання зобов'язання позичальника забезпечено заставою майна позичальника або поручителя, суд за заявою кредитодавця накладає на таке майно арешт.

Також слід зазначити таку підставу визнання кредитного договору недійсним як укладення такого договору особою без письмової згоди другого з подружжя (підставою є ст. 65 Сімейного кодексу України). Це правило поширює свою дію і на осіб, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, і які набули майно за час їх спільного проживання (ст. 74 СК України).

Прикладом судової справи про визнання кредитного договору недійсним може бути рішення суду від 17.08.2016 року⁵. Позивачі просили суд визнати кредитний договір недійсним, посилаючись на те, що його умови не відповідають вимогам закону, при його укладенні сторонами не досягнуто домовленості щодо всіх істотних умов договору, договір містить дискримінаційні та несправедливі умови, що призвело до суттєвого дисбалансу інтересів сторін. Всупереч вимогам закону відповідач не передбачив в договорі кредиту його орієнтовну сукупну вартість кредиту, виражену в простій зрозумілій формі в національній валюті. Крім того, на думку позивачів, договір містить інші несправедливі умови, зокрема споживчі кредити містять положення про право банку підвищувати відсотки, дисбаланс зарахування відсотків та суми кредиту, що ставить в тяжке несправедливе становище споживача в договірних зобов'язаннях. За таких підстав, позивач просив визнати недійсним кредитний договір, і в порядку застосування наслідків недійсності договору кредиту визнати недійсним договір іпотеки, договір поруки, а також застосувати двосторонню реституцію. Суд не задовольнив позовні вимоги, виходячи з наступного. У відповідності до ст. 627 ЦК України, сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням вимог ЦК України, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості. Як вбачається із договору кредиту, позивач була ознайомлена з умовами кредитування та погодилася із ними, підписавши договір без зауважень, отримала кошти кредиту, і майже через вісім років після отримання кредиту, заявила позовні вимоги про визнання договору кредиту недійсним. Як вбачається з матеріалів справи, позивач була ознайомлена з умовами договору, всіма істотними обставинами та наслідками його підписання, що підтверджено її особистим підписом. Кредитний договір укладений сторонами з дотриманням вимог закону, необхідних для чинності правочину, а належних і допустимих доказів протилежного позивачем не було надано. Як вбачається з матеріалів справи, при укладанні спірного договору сторони погодили усі умови договору без будь-яких зауважень, а позивачем було отримано кредитні кошти, що ним не заперечується. Суд дійшов висновку, що позовні вимоги про визнання спірного договору недійсним у зв'язку із порушенням прав споживача є необґрунтованими та задоволенню не підлягають, а вимоги про застосування наслідків недійсності договору кредиту та визнання недійсним договору іпотеки та поруки, а також застосування двосторонньої реституції є похідними, а тому також не підлягають задоволенню.

У Постанові ВСУ від 19 жовтня 2016 р. по цивільній справі № 6-384цс16⁶ було розглянуто справу про спробу визнання особи недієздатною подальшим наслідком якого, може бути визнання кредитного договору та договору іпотеки недійсним або звільнення особи, як недієздатної від виконання прийнятих на себе зобов'язань за цими договорами. Особа була визнана недієздатною за участю органу опіки та піклування в судах трьох інстанцій, проте ВСУ скасував ці рішення за заявою банку і направив справу на новий розгляд до суду першої інстанції. У відповідній справі родичі особи, яка взяла кредит, намагались довести, що позичальник страждав і страждає на хронічний, стійкий психічний розлад, внаслідок чого, в нього виникає абсолютна неспроможність розуміти значення своїх дій та керувати ними, в тому числі брати кредити та передавати в іпотеку майно. За положеннями ч. 1 ст. 39 ЦК України фізична особа може бути визнана судом недієздатною, якщо вона внаслідок хронічного, стійкого психічного розладу не здатна усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними. При цьому зміст цієї норми слід тлумачити таким чином, що суд має право, але не зобов'язаний визнати фізичну особу недієздатною. Відповідно до ст. 239 ЦПК України суд за наявності достатніх даних про психічний розлад здоров'я фізичної особи призначає для встановлення її психічного стану судово-психіатричну експертизу. Отже, при проведенні експертизи щодо наявності в особи хронічного, стійкого психічного розладу експерт повинен дослідити стан психічного здоров'я особи протягом певного часу, пославшись на медичні документи, їх аналіз та особисте дослідження особи, зробити висновок щодо наявності в особи саме стійкого, хронічного психічного розладу, визначити час, з якого в особи виникло таке захворювання, встановити чи повністю особа не здатна внаслідок цього захворювання усвідомлювати свої дії та керувати ними. Відтак, з зазначених питань висновок експерта повинен бути повним та категоричним, та не має допускати іншого розуміння змісту, ніж зазначений. Визнаючи особу недієздатним лише на основі висновків акта амбулаторної комісійної судово-психіатричної експертизи, суди не звернули уваги на відсутність у тексті експертного дослідження відомостей про час, з якого часу особа страждає на психічні захворювання, відсутність категоричного висновку щодо наявності в особи саме хронічного, стійкого пси-

хічного розладу, внаслідок чого вона не здатна усвідомлювати свої дії та керувати ними. Таким чином, на думку ВСУ, висновки судів про позбавлення особи дієздатності є передчасними.

Відповідно до ч. 2 ст. 653 ЦК України у разі розірвання договору зобов'язання сторін припиняються. У разі розірвання договору зобов'язання припиняється з моменту досягнення домовленості про розірвання договору, якщо інше не встановлено договором. Якщо договір розривається в судовому порядку, зобов'язання припиняється з моменту набрання рішенням суду про розірвання договору законної сили. Сторони не мають права вимагати повернення того, що було виконане ними за зобов'язанням до моменту розірвання договору, якщо інше не встановлено договором або законом. Якщо договір розірваний у зв'язку з істотним порушенням договору однією із сторін, друга сторона може вимагати відшкодування збитків, завданих розірванням договору (ч. 3-5 ст. 653 ЦК України).

Кожне право вимоги, яке випливає з договору до моменту його розірвання, може перебувати в одному з чотирьох станів: 1) право вимоги повністю і належним чином задоволено; 2) право вимоги ще не почалося реалізовуватись; 3) почалась реалізація права основної вимоги і виникли додаткові вимоги; 4) право вимоги задоволено, але виникли і задоволені додаткові вимоги⁷. Визначення меж здійснення обов'язків сторін має важливе значення для визначення наслідків розірвання договору.

За загальним правилом, сторони не мають права вимагати повернення того, що було виконано ними за зобов'язаннями до моменту розірвання договору, тобто реституція не допускається. Однак, така норма є диспозитивною. Законом або угодою сторін може бути передбачено право однієї або обох сторін договору на реституцію в тому чи іншому вигляді⁸. Сторона, яка є ініціатором розірвання, може вимагати відшкодування збитків, спричинених розірванням договору, але лише в тому випадку, якщо договір розірваний внаслідок його порушення контрагентом.

Для того, щоб правильно та ефективно застосовувати ті чи інші правові наслідки у разі припинення договору за різними підставами, необхідно визначити зміст цих наслідків. У юридичній літературі з цієї проблеми ведуться гострі дискусії та висловлюються різноманітні, у тому числі протилежні, точки зору. Безспірно тут лише те, що застосовувані правові наслідки, які є водночас способами захисту порушених цивільних прав та інтересів, як правило, є негативними або небажаними для однієї сторони (добросовісної, тобто такої, що не порушувала договірні зобов'язання) або для обох сторін (якщо договірне зобов'язання порушене обома сторонами)⁹.

Відповідно до ст. 653 ЦК у разі розірвання договору зобов'язання сторін припиняються. При цьому завжди необхідно враховувати, в якому порядку відбулося розірвання договірного зобов'язання: за домовленістю сторін чи за рішенням суду, адже від цього може залежати зміст правових наслідків та момент настання припинення зобов'язання. У разі розірвання договору зобов'язання припиняється з моменту досягнення домовленості про розірвання договору, якщо інше не встановлено договором або законом, а в разі розірвання у судовому порядку – з моменту набрання рішенням суду законної сили (ч. 3 ст. 653 ЦК)¹⁰.

Настання правових наслідків може бути обумовлено в самому кредитному договорі. Сторони не мають права вимагати повернення того, що було виконане ними за зобов'язанням до моменту зміни або розірвання договору, якщо інше не встановлено договором або законом (ч. 4 ст. 653 ЦК). Тому, якщо будь-яка із сторін кредитного договору пред'явить у судовому порядку вимогу до другої сторони про повернення виконаного нею за кредитним зобов'язанням суд має право у разі розірвання кредитного договору відмовити позивачеві в задоволенні такої вимоги. Слід зауважити, що правило ч. 4 ст. 653 ЦК не застосовується, якщо інше передбачено договором або законом. Розірвання кредитного договору можливо відповідно до ч. 5 ст. 653 ЦК – у зв'язку з істотним порушенням договору, що надає стороні право вимагати від сторони-порушника відшкодування збитків, завданих розірванням такого договору. Наведене положення не узгоджується з положеннями глави 51, в якій визначаються правові наслідки порушення зобов'язання, у тому числі відповідальність. Стаття 611 ЦК у разі порушення закріплює наслідки порушення зобов'язання, відповідно до якої одним із таких наслідків є розірвання договору. Таким чином ст. 611 ЦК встановлює ширше коло правових наслідків порушення договірного зобов'язання, порівняно з ст. 653 ЦК, у якій у разі істотного порушення договору потерпіла сторона може вимагати лише розірвання договору та відшкодування збитків.

Прикладом може слугувати рішення суду від 29 вересня 2016 р.¹¹ ПАТ «Мегабанк» подав позов до особи позичальника про дострокове розірвання кредитного договору та стягнення залишку неповернутих кредитних коштів, стягнення процентів і неустойки за кредитним договором. Відповідно до п. 1.7 кредитного договору цей договір є договором приєднання до Правил користування клієнтів у ПАТ «Мегабанк». Відповідно до п. 6.4.1 Правил позичальник зобов'язується своєчасно та в повній сумі повернути наданий кредит та сплатити проценти та інші платежі в порядку, встановленому кредитним договором. Відповідно до п. 6.7.1 Правил банк має право достроково розірвати кредитний договір та вимагати погашення кредиту, сплати нарахованих процентів, комісії у випадку порушення позичальником умов кредитного договору. У відповідності до ч. 2 ст. 651 ЦК України договір може бути змінено або розірвано за рішенням суду на вимогу однієї із сторін у разі істотного порушення договору другою стороною та в інших випадках, встановлених договором або законом. Істотним є таке порушення стороною договору, коли внаслідок завданої шкоди друга сторона значною мірою позбавляється того, на що вона розраховувала при укладенні договору. Позивач належним чином виконав свої зобов'язання перед відповідачем, надавши за умовами кредитного договору кредитні кошти в користування на період, обумовлений цим договором, а позивач не виконав умови кредитного договору належним чином. Згідно пункту 6.3 кредитного договору у разі порушення строків сплати ануїтет-

них платежів та іншої винагороди понад 90 календарних днів, позичальник сплачує кредиторам штраф у розмірі 45 процентів від суми кредиту. Відповідно до п. 4.9 кредитного договору, у разі порушення строків сплати ануїтетних платежів та комісійної винагороди понад 90 календарних днів, кредитор обліковує заборгованість в повному обсязі на відповідному рахунку простроченої заборгованості. При цьому правовідносини сторін за цим договором не втрачають своєї чинності та діють протягом строку дії договору. Із розрахунку заборгованості встановлено, що позичальник не сплатив жодного чергового платежу по кредиту. Тобто, чергові платежі були прострочені більше ніж на 90 календарних днів. Відповідно до ст.ст. 610, 611, 623 ЦК України порушенням зобов'язання є його невиконання або виконання з порушенням умов, визначених змістом зобов'язання (неналежне виконання). У разі порушення зобов'язання настають правові наслідки, встановлені договором або законом, зокрема: 1) припинення зобов'язання внаслідок односторонньої відмови від зобов'язання, якщо це встановлено договором або законом, або розірвання договору; 2) зміна умов зобов'язання; 3) сплата неустойки; 4) відшкодування збитків та моральної шкоди. Згідно з ч. 2 ст. 1050 ЦК України, якщо договором встановлений обов'язок позичальника повернути позику частинами (з розстроченням), то в разі прострочення повернення чергової частини позичальник має право вимагати дострокового повернення частини позики, що залишилася, та сплати процентів, належних йому відповідно до ст. 1048 ЦК України. Відповідно до п. 6.7.1 Правил банк має право достроково розірвати кредитний договір та вимагати погашення кредиту, сплати нарахованих процентів, комісії у випадку порушення позичальником умов кредитного договору. Позов публічного акціонерного товариства «Мегабанк» до позичальника про дострокове розірвання кредитного договору та стягнення залишку неповернутих кредитних коштів, стягнення процентів і неустойки за кредитним договором був задоволений.

Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 16 ЦК України визнання правочину недійсним є одним із способів захисту цивільних прав та інтересів. Розірвати можна лише частково або повністю невиконаний договір. Якщо зобов'язання сторін за договором виконані в повному об'ємі, то договір розірвати не можна. Якщо ж умови кредитного договору не виконані до кінця, то за сторонами зберігається можливість його розірвання. При розірванні договору договірні зобов'язання сторін припиняються на майбутнє. Дана ознака дозволяє відрізнити розірвання договору від визнання його недійсним або неукладеним. Порушення закону, яке тягне недійсність договору, має місце ще при укладенні договору, тому недійсний договір втрачає силу з моменту його укладення. Неукладеним договір визнається в силу відсутності в ньому істотних умов або у зв'язку з недосягненням сторонами згоди по цих умовах. Визнання договору неукладеним тягне за собою ті ж наслідки, що і визнання недійсним, оскільки договору фактично не було. При розірванні договору, обставини, які були підставами розірвання повинні з'явитися після укладення договору, і тільки з моменту розірвання зобов'язання сторін припиняються на майбутнє¹².

Аналізуючи вищевикладене, можна дійти наступних **висновків. Розірвання договору і визнання його недійсним тягнуть за собою різні правові наслідки.** Відповідно до ч. 2 ст. 653 ЦК України у разі розірвання кредитного договору зобов'язання сторін припиняються. Сторони не мають права вимагати повернення того, що було виконане ними за зобов'язанням до моменту розірвання договору, якщо інше не встановлено договором або законом. Якщо договір розірваний у зв'язку з істотним порушенням договору однією із сторін, друга сторона може вимагати відшкодування збитків, завданих розірванням договору (ч. 3–5 ст. 653 ЦК України). **Визнання кредитного договору недійсним своїм наслідком має двосторонню реституцію,** передбачену ст. 216 ЦК України, тобто, у випадку визнання кредитного договору недійсним боржник зобов'язаний повернути банку лише суму наданого кредиту без виплати відсотків. Натомість банк зобов'язаний повернути всю суму сплачених боржником відсотків за договором кредиту. Наслідком визнання кредитного договору недійсним є також недійсність договору застави чи іпотеки, адже, відповідно до ч. 2 ст. 548 ЦК України недійсність основного зобов'язання спричиняє недійсність правочину щодо його забезпечення, як наслідок у такій ситуації банк повинен повернути предмет застави позичальникові, що передавався у володіння банку.

¹ Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними: постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 № 9 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-09>

² Про практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів, що виникають із кредитних правовідносин: постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ від 30.03.2012 № 5 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0005740-12>

³ Про затвердження Правил надання банками України інформації споживачу про умови кредитування та сукупну вартість кредиту: Постанова Правління Національного Банку України від 10.05.2007 № 168 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0541-07>

⁴ Про систему валютного регулювання і валютного контролю: Декрет Кабінету Міністрів України від 19.02.1993 № 15-93 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/15-93>

⁵ Справа № 752/4239/15-ц від 17.08.2016 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/61673513>

⁶ Постанова ВСУ від 19 жовтня 2016 року по цивільній справі № 6-384цс16 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua>

⁷ Фогельсон Ю. Б. Избранные вопросы общей теории обязательств. Курс лекций. – М.: Юрист, 2001. – С. 183–184.

⁸ Процьків Н. М. Правове регулювання розірвання цивільно-правових договорів за цивільним законодавством України: дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.03 / НАН України; Інститут держави і права ім. В. М. Корещького. – К., 2003. – 180 с. – С. 76.

⁹ Блащук А. М. Припинення договірних зобов'язань у цивільному праві України [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Блащук Артем Миколайович; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2006. – 195 с. – С. 102–103.

¹⁰ Там само. – С. 131.

¹¹ Справа № 686/12499/16-ц від 29 вересня 2016 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/61751215>

¹² Покровский Б. В. О расторжении договора по советскому гражданскому праву // Казахская республиканская научная конференция на тему: «Гражданское и гражданско-процессуальное законодательство Казахской ССР» 2–4 сентября 1965 г. Тезисы докладов и научных сообщений. – Алма-Ата, 1965. – С. 78.

Резюме

Гриник Л. І. Розірвання кредитного договору та визнання його недійсним: правові наслідки.

Розглядаються підстави визнання кредитного договору недійсним та підстави для розірвання кредитного договору. Обґрунтовується необхідність розмежування визнання договору недійсним і розірвання договору, які тягнуть за собою різні правові наслідки.

Ключові слова: кредитний договір, недійсний договір (нікчемний та оспорюваний), розірвання кредитного договору, правові наслідки визнання кредитного договору недійсним та розірванням.

Резюме

Грынык Л. И. Расторжении кредитного договора и признания его недействительным: правовые последствия.

Рассматриваются основания признания кредитного договора недействительным и основания для расторжения кредитного договора. Обосновывается необходимость разграничения признания договора недействительным и расторжения договора, которые влекут за собой различные правовые последствия.

Ключевые слова: кредитный договор, недействительный договор (ничтожный и оспоримый), расторжения кредитного договора, правовые последствия признания кредитного договора недействительным и расторгнутым.

Summary

Grynuk L. Termination of the credit agreement and the recognition it invalid: legal consequences.

The author researched grounds of recognition credit agreement invalid and grounds for termination of the credit agreement. In the scientific article the author substantiated the need delimitation recognition agreement invalid and termination of the contract, which entail the different legal consequences.

Key words: credit agreement, invalid contract (worthless contract and contested contract), termination of the credit agreement, the legal consequences of recognition credit agreement invalid and terminated.

УДК 347

А. О. ДИКА

Алла Олександрівна Дика, аспірант Івано-Франківського університету імені короля Данила Галицького

СУТНІСТЬ ЦИВІЛІСТИЧНОГО ПРОЦЕСУ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ РОЗРОБКИ ОПТИМАЛЬНИХ ПРОЦЕДУР, СПРЯМОВАНИХ НА ОХОРОНУ ТА ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

Актуальність, своєчасність, необхідність та перспективність дослідження російськими вченими теоретичних основ цивілістичного процесу нині ні у кого в Росії не викликає сумніву¹.

Так, В. В. Ярков вказував на те, що, крім цивільного процесу, процесуальність стала все більшою мірою притаманна несудовим юрисдикціям. Посилаючись на Закон РФ «Про виконавче провадження» вчений зазначав, що виконавче провадження перетворюється на розвинену та достатньо складну процедурно-процесуальну діяльність, те ж саме стосується і нотаріату. Зокрема, останній закон РФ «Про нотаріат і нотаріальну діяльність» включає достатньо розвинену процесуальну частину, до якої належать правила та процедури вчинення нотаріальних дій.

Тому даним автором запропоновано ввести в теорію процесуальних наук таке поняття, як «цивілістичний процес», розуміючи під ним наукову категорію, що охоплює два класичних судових процеси – цивільний та арбітражний, а також діяльність несудових цивільних юрисдикцій – виконавче і нотаріальне провадження, третейський (арбітражний) розгляд².

Нині в Україні також мають місце наукові дослідження вчених-процесуалістів, присвячені розкриттю сутності такої правової категорії, як «цивілістичний процес» та специфіки реалізації певних видів правовідносини у його межах. Так, український вчений професор С. Я. Фурса³, підтримуючи та розвиваючи концеп-